

1. Formální vzdělávání

Pojmem formální vzdělávání označujeme formu výuky, kterou si většina z nás patrně nejčastěji se slovem vzdělávání spojuje, tedy v nejobecnější rovině klasické vzdělávání na základních, středních a vysokých školách. Dle Strategie celoživotního učení ČR je formální vzdělávání definováno jako *vzdělávání realizované ve vzdělávacích institucích, zpravidla školách. Jeho funkce, cíle, obsah, organizační formy a způsoby hodnocení jsou vymezeny právními předpisy. Zahrnuje získávání na sebe navazujících stupňů vzdělání (základního vzdělání, středního vzdělání s výučním listem, středního vzdělání s maturitní zkouškou, vyššího odborného vzdělání, vysokoškolského vzdělání), jejichž absolvování je potvrzováno příslušným osvědčením (výučním listem, maturitním vysvědčením, vysokoškolským diplomem apod.)¹.*

Aby vzdělávací program mohl být zahrnut do kategorie formálního vzdělávání, musí být naplněna následující kritéria:

- (i) *Hierarchická úroveň:* formální vzdělávání představuje ucelený žebříček stupňů vzdělávání, vyžadující úspěšné zakončení nižšího stupně před započatím studia vyššího stupně.
- (ii) *Příjímací požadavky:* jejich splnění podmiňuje přístup uchazeče ke studiu. Obvyklými přijímacími požadavky jsou určitý věk, dříve dosažený stupeň vzdělání či úspěšné složení přijímací zkoušky.
- (iii) *Registrační požadavky:* formální vzdělávací programy prochází registrací, která na sebe váže soubor formálních požadavků, jejichž naplnění podmiňuje uznání a možnost přijímání uchazečů ke studiu.
- (iv) *Požadavky na trvání:* programy formálního vzdělávání nemohou trvat kratší dobu než jeden semestr či pololetí.
- (v) *Požadavky na uznání:* programy formálního vzdělávání musí být uznány relevantními národními autoritami.

Formální vzdělávání bývá nejčastěji spojováno s tzv. počátečním vzděláváním, tj. takovým, které každý z nás absolvuje v prvních dekadách života, minimálně ve formě povinné školní docházky. Formální vzdělávání však hraje důležitou roli také v konceptu celoživotního učení prostřednictvím tzv. dalšího vzdělávání dospělých.

Zejména v posledních letech ve vyspělých společnostech přestává platit předpoklad kontinuální, ničím nepřerušované vzdělanostní dráhy, kterou jedinec započne v dětství a zakončí v mládí před vstupem na pracovní trh a dále se případného vzdělávání účastní jen prostřednictvím samostudia či neformálního vzdělávání. Koncept celoživotního učení a předpoklady spojované s informační společností místo toho předpokládají možnost kontinuálního vzdělávacího procesu, ve kterém se kombinuje vzdělávání, účast na trhu práce a další vzdělávání a ve kterém nejsou různé typy studia omezené věkem či dalšími sociodemografickými faktory. Tradiční standardizované vzdělanostní dráhy se rozvolňují a individualizují.

---

¹ Strategie celoživotního učení ČR. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007.

Formální vzdělávání dospělých a jeho ustavení jako běžné součásti celoživotního učení též představuje „druhou šanci“ pro osoby, které nejsou spokojené se svým dosavadním nejvyšším dosaženým vzděláním. Pokud tento stupeň chtějí zvýšit a postoupit na vzdělanostním žebříčku, nezbyvá jim nic jiného, než se vrátit do školních lavic².

V České republice se zájemcům o formální vzdělávání nabízí řada možností, jak se znovu zapojit do vzdělávacího procesu. Možnosti formálního vzdělávání poskytovaného školami, jsou legislativně upraveny příslušnými zákony, tj. školským zákonem a zákonem o vysokých školách. Školský zákon (č. 317/2008 Sb.) jako jednu ze zásad vzdělávání formuluje „*možnost každého vzdělávat se po dobu celého života při vědomí spoluodpovědnosti za své vzdělávání*“ (§ 2, odstavec 1, písmeno h). Účast dospělé populace na neformálním vzdělávání je v řadě případů podmíněna možností sladit toto vzdělávání s pracovními a rodinnými povinnostmi. Jedincům, kteří se chtějí znovu zapojit do formálního vzdělávacího procesu, se mimo „klasických“ denních forem nabízí i další možnosti studia. Vzdělání dosažené v těchto ostatních formách je rovnocenné se vzděláním dosaženým v denní formě. Na úrovni středoškolského vzdělávání jsou to především večerní, distanční a kombinované formy vzdělávání³, přičemž doba jejich trvání může být maximálně o jeden rok delší než v denní formě⁴. V závislosti na předchozím vzdělávání uchazeče je též možné částečné uznání předchozího vzdělávání či absolvování zkráceného či nástavbového studia. Studium na vysokých školách je upraveno zákonem č. 111/1998 o vysokých školách. Pro osoby, které z různých důvodů nepreferují studium v prezenční formě, je určeno distanční nebo kombinované studium. Přesné vymezení organizace distančního a kombinovaného studia je plně v kompetenci jednotlivých škol. Obvykle je distanční forma založena na samostatném studiu s využitím informačních a komunikačních technologií, v průběhu semestru bývá organizováno i osobní setkání studentů s vyučujícími. Kombinovaná forma v sobě zahrnuje prvky prezenčního a distančního studia.

Přestože je v České republice formální vzdělávání stále spojeno především s prvotním vzděláváním, také zde dochází k postupnému vývoji, což lze ilustrovat např. na věkové struktuře studentů vysokoškolského vzdělávání a jejím vývoji v posledních deseti letech.

Z grafu 1.1 je patrné, že za posledních deset let dochází k postupnému navyšování podílu studentů starších 25, resp. 30 let na celkovém počtu studentů. Tento trend můžeme připsat dvěma souběžně probíhajícími jevy. Zaprvé dochází k prodlužování samotného vysokoškolského studia. Není již výjimkou, že zejména studenti magisterského stupně dnes běžně překračují hranici 26 let. Zadruhé, dochází k navýšení počtu osob, které se do formálního studia vrací i po určité odmlce v rámci jejich vzdělanostní dráhy.

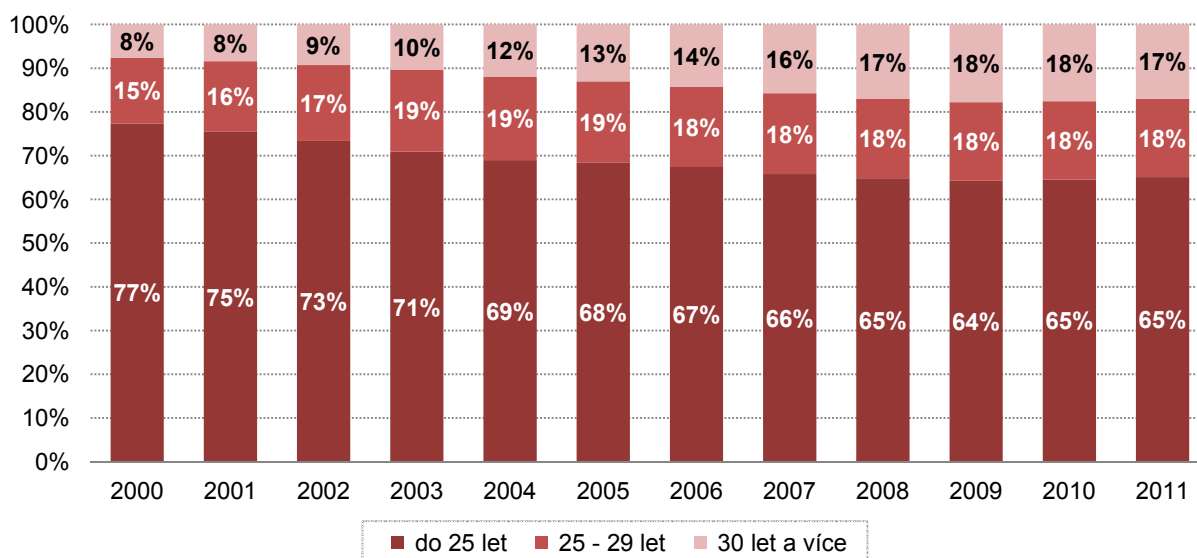
---

² Výjimku představuje možnost získat certifikát k profesní kvalifikaci na základě zkoušky ověřující odbornou způsobilost k vykonávání dané profese. Způsob nabytí znalosti potřebných pro tuto kvalifikaci není významný (zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání, novelizován s účinností od 1. 4. 2012).

³ Podrobné vymezení viz školský zákon, § 25, odstavec 2.

⁴ Obdobné podmínky jsou u vyšších odborných škol, viz školský zákon č. 317/2008 Sb.

Graf 1.1. Podíl studentů dle věku na celkovém počtu studentů vysokých škol

Pozn.: studenti bakalářského, magisterského a doktorského studia

Zdroj: ročenka školství (http://dsia.uiv.cz/vystupy/vu_vs_f2.html), dopočty ČSÚ

Srovnáme-li podíly jednotlivých věkových skupin v letech 2000 a 2011, můžeme konstatovat, že na vysokých školách stoupl počet studujících do 24 let 1,7krát. Nárůst lze pozorovat také v ostatních věkových skupinách. Počet studentů ve věku od 25 do 29 let vzrostl 2,5krát, zatímco zastoupení osob starších 30 let vzrostlo 4,6krát.

I přes postupné navyšování počtu studentů vyšších věkových skupin na vysokých školách je však jejich podíl, vztahený k celkové populaci, velmi nízký z čehož lze usuzovat, že formální vzdělávání je u nás stále spojeno především s prvotním vzděláváním. Odpovídají tomu i výsledky šetření AES, kde je účast ve formálním vzdělání osob starších 25 let, i přes poměrně robustní výběrový soubor o velikosti 10 190 respondentů, velmi nízká. Ne vždy je tak možné naplnit, právě z důvodu nízkého počtu formálně se vzdělávajících, všechna členění, která by umožňoval dotazník šetření.

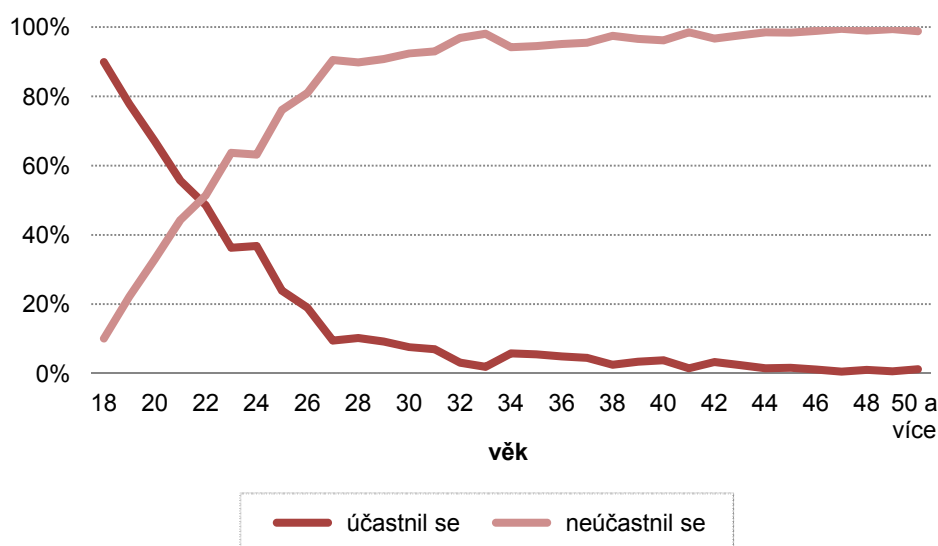
1.1. Účast ve formálním vzdělávání

Pro zjištění míry účasti osob ve formálním vzdělávání byli respondenti dotázáni, zda byli v posledních 12 měsících studenty či uční v systému formálního vzdělávání, přičemž tento pojem byl dále tazatelem upřesněn v souladu s definicí v úvodní části této kapitoly. V rámci dotazování nebylo důležité, zda studium probíhalo v průběhu celých 12 měsíců či pouze v části referenčního období (respondent mohl např. studium ukončit a v době šetření již nestudoval či naopak v září do školy nastoupil a v době šetření byl studentem pouze několik týdnů), směrodatná byla pouze samotná účast.

Na základě výsledků šetření můžeme říci, že v posledním roce se formálního vzdělávání účastnilo celkem **10,3%** osob ve věku 18 – 69 let. 4,3% osob z této referenční skupiny se účastnila středního vzdělávání (zahrnuje stupně 3 a 4 klasifikace ISCED)⁵, 6% vzdělávání terciárního (zahrnuje stupně 5 a 6 klasifikace ISCED)⁶. Zde je však nutné si uvědomit věkové rozhraní zkoumané populace, jejíž dolní hranice je 18 let. Mezi studenty formálního vzdělávání jsou zde tedy zahrnuti též studenti vyšších ročníků středních škol a studenti vysokých škol, studující v rámci jejich prvotního studia probíhajícího obvykle „běžnou“ denní formou. Omezíme-li věk zkoumané populace pouze na osoby ve věku 25 – 64 let, sníží se účast ve formálním vzdělávání na 3,7%, podrobněji 0,7% ve prospěch sekundárního (středoškolského) studia, 3% ve prospěch studia terciárního (vysokoškolské a vyšší odborné).

Jak je patrné z grafu 1.2, formální vzdělávání je v České republice stále záležitostí především mladších osob a se stoupajícím věkem zapojení do tohoto typu vzdělávání prudce klesá.

Graf 1.2. Účast ve formálním vzdělávání dle věku

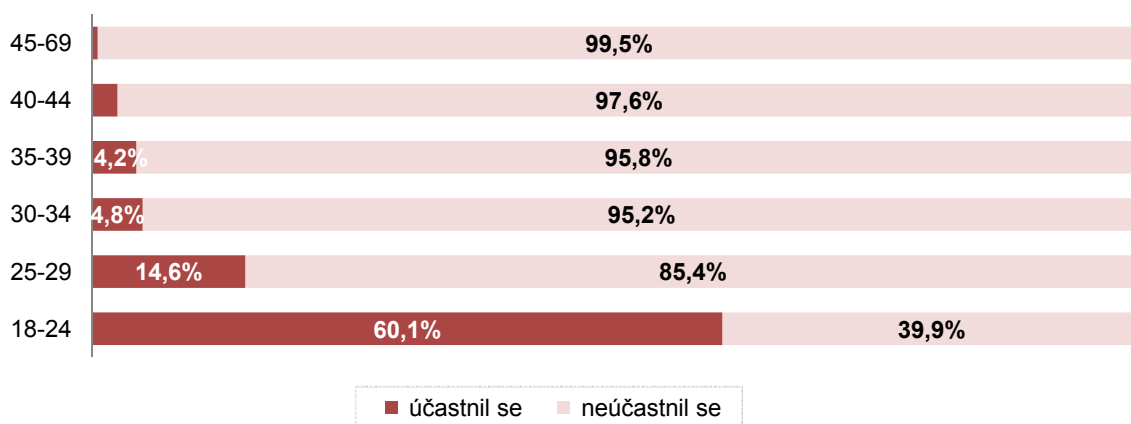
Pozn.: 18 – 69 let

Zatímco ve věkové kategorii 18 – 24 let se nějaké formě formálního studia věnuje ještě více než polovina osob (60%), ve věkové kategorii 25 – 29 let je to 15%, přičemž lze předpokládat, že i zde se ve většině případů jedná o studenty vyšších stupňů vysokoškolského studia, dokončujících své prvotní vzdělávání. Ve věkové kategorii 30 – 34 let podíl studujících dále klesá na 4,8% osob, mezi 35 a 39 lety se formálnímu vzdělávání věnuje přibližně 4,2% osob. Mezi osobami od 40 do 50 let se v posledním roce před dotazováním do formálního vzdělávání zapojilo pouze 1,5% osob a mezi osobami staršími 50 let je účast již jen velmi výjimečná.

⁵ střední vzdělávání s výučním listem, střední vzdělávání s maturitou, nástavbové a pomaturitní studium, studium pro absolventy středních škol s výučním listem

⁶ vyšší odborné školy a odpovídající ročníky konzervatoří, vysokoškolské bakalářské studium, magisterské studium, doktorské studium

Graf 1.3. Účast ve formálním vzdělávání dle věkových kategorií

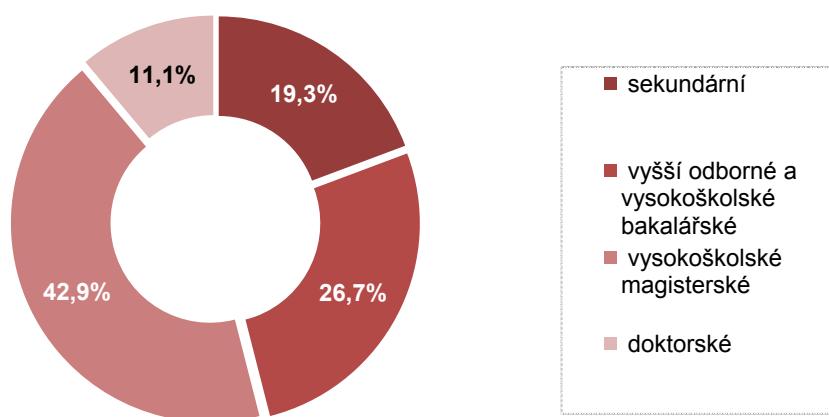

Pozn.: 18 – 69 let

Z hlediska intenzity zapojení do formálního vzdělávání lze shrnout, že naprostá většina (96%) studentů ve sledované populaci 18 – 69 let se věnovala pouze jedné aktivitě formálního vzdělávání (tj. studovala pouze jednu školu). Pouze 4% se ve sledovaném období účastnila více aktivit formálního vzdělávání. Často se ovšem jednalo o studenty, kteří ukončili jeden stupeň vzdělání a v tom samém roce pokračovali ve studiu na škole poskytující navazující, vyšší stupeň vzdělání.

Procentuální zastoupení úrovní vzdělávacích programů studentů starších 25 let nabízí graf 1.4.

Graf 1.4. Stupeň formálního vzdělávání – studenti starší 25 let

Pozn.: účastníci formálního vzdělávání 25 – 69 let

Pouze necelá pětina (19,3%) všech studentů formálního vzdělávání starších 25 let se v posledním roce vzdělávala v rámci středoškolského (sekundárního) studia. Většina studujících, přesněji 80,7% z nich, se i po 25. roce života věnovala studiu terciárnímu – 26,7% studovalo vyšší odborné či vysokoškolské bakalářské studium, 42,9% studium magisterské a 11,1% doktorské studium.

Jak bylo uvedeno výše, ve věkové kategorii osob mezi 25 a 69 lety lze při dolní hranici předpokládat stále ještě vysoký vliv studentů magisterských programů, studujících v rámci tzv. prvotního vzdělávání. Z důvodu možnosti charakterizace studentů, kteří se do formálního vzdělávání zapojují opětovně po odmlce ve vzdělanostní dráze, se další část textu zaměřuje především na tzv. starší studenty formálního vzdělávání.

1.2. Starší studenti formálního vzdělávání

Vzhledem k jeho mezinárodnímu charakteru, nepracuje šetření AES přímo s konceptem studentů *dalšího* vzdělávání, kteří by byli definováni např. prostřednictvím formy studia (denní vs. distanční, dálkové, večerní či kombinované formy studia) či opětovným návratem do vzdělávacího systému po prvotním ukončení vzdělanostní dráhy. Pro potřeby této zprávy byli starší studenti definováni jako osoby, znovu se vracějící do formálního vzdělávání po určité odmlce ve vzdělanostní dráze, případně studenti, jejichž doba studia významně překročila standardní dobu studia jednotlivých vzdělanostních stupňů.

Vzhledem k tomu, že v šetření nebyl zjišťován rok začátku právě probíhajícího studia, ale pouze rok ukončení nejvyššího dosaženého vzdělání, bylo nutné v dostatečném věkovém odstupě od obvyklého věku studentů, končících daný stupeň prvotního vzdělávání, stanovit věková omezení, definující starší studenty.

Pro jednotlivé stupně studia byli starší studenti definováni jako osoby:

- starší 23 let, studující
  - o střední vzdělání dvouleté a delší s výučním listem⁷
  - o střední vzdělání s maturitou (všeobecné či odborné)
  - o nástavbové a pomaturitní studium, pomaturitní kurzy
  - o studium pro absolventy středních škol s výučním listem
- starší 26 let, studující
  - o programy vyššího odborného vzdělávání a vzdělávání v konzervatořích
  - o programy vysokoškolského bakalářského studia
- starší 28 let, studující vysokoškolské magisterské programy
- studující doktorské studijní programy

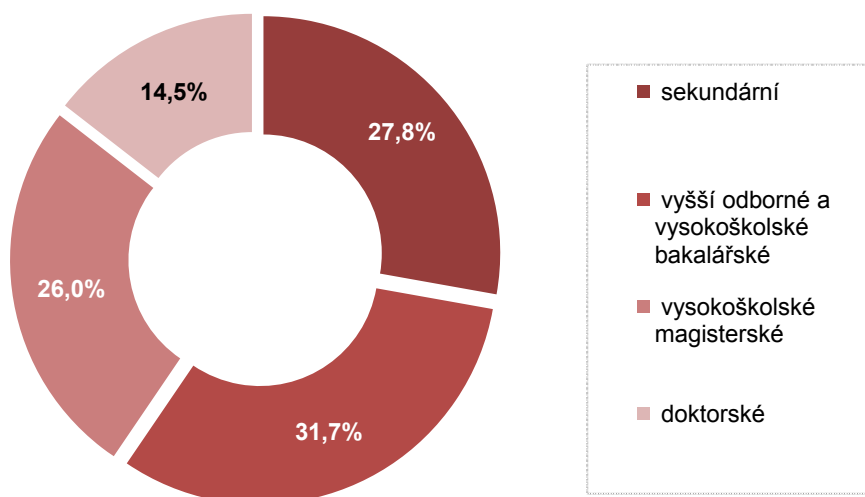
Zaměříme-li se pouze na „starší“ studenty, tj. takové, u kterých lze předpokládat, že u nich v jinak kontinuálním vzdělávacím procesu nastala odmlka, ve které se formálnímu vzdělávání nevěnovali,

---

⁷ Stupně studia a jejich případné spojení do kategorií reflektují odpovědi v dotazníku šetření.

vliv magisterského studia v celku úrovní programů formálního vzdělávání klesne na úkor ostatních stupňů vzdělávání⁸.

Graf 1.5. Stupeň formálního vzdělávání – starší studenti

Pozn.: starší studenti formálního vzdělávání

Studenti opětovně se zapojující do vzdělávacího procesu nejčastěji studovali vysokoškolské bakalářské a vyšší odborné studium, následované středoškolským studiem (s naprostou převahou studia zakončeného maturitní zkouškou) a vysokoškolským magisterským studiem.

Zřejmým důvodem opětovného zapojení do formálního vzdělávacího systému je v naprosté většině případů zvýšení kvalifikace, resp. zvýšení nejvyššího dosaženého vzdělání. Celých 84,3% starších studentů se v referenčním období účastnilo vyššího stupně vzdělávání, než jaké bylo jejich stávající nejvyšší ukončené vzdělání. Není patrně překvapivé, že u středoškolského studia bylo cílem především získat maturitní vysvědčení, přičemž tohoto typu studia se účastnily převážně osoby, jejichž dosavadní nejvyšší dosažené vzdělání bylo střední s výučním listem. Osoby s nejvýše základním dosaženým vzděláním, studující v rámci formálního vzdělávání, se ve výběrovém souboru, vzhledem k nízkému podílu osob v České republice, které nedosáhly minimálně středoškolského vzdělání s výučním listem, téměř nevyskytovaly. Opačnou optikou však lze říci, že v České republice je přibližně 542 tis. osob mezi 20 a 59 lety, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání je nejvýše základní⁹, které se do formálního vzdělávacího procesu, až na výjimky, opětovně nezapojují.

Na terciární úrovni formálního vzdělávání usilovalo nejvíce starších studentů, jejichž hlavní motivací bylo zvýšit své nejvyšší dosažené vzdělání, o získání bakalářského titulu, následovaného dosažením magisterského a dále doktorského stupně vzdělání.

⁸ Právě díky vysokému počtu prvotních studentů magisterského studia mezi studujícími staršími 25 let.

⁹ Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (<http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/home> Tab. 614d)

Zbýlých 15,7% osob, u nichž se v souvislosti s jejich formálním studiem nejednalo o zvýšení nejvyššího dosaženého vzdělání, studovalo stejný nebo dokonce nižší stupeň vzdělávání. Mezi těmito 15,7% převažovaly osoby s vysokým (magisterským či doktorským) dosaženým stupněm vzdělání. Jako příklad zde můžeme uvést jedince, kteří studovali jiný obor vysokoškolského vzdělávání než ten, v rámci kterého již akademického titulu dosáhli, či méně často, osoby s vysokoškolským vzděláním, studující učební obor na úrovni středoškolského vzdělávání. To naznačuje, že určitá volnost či průchodnost vzdělávacího systému formálního vzdělávání v dospělosti se vztahuje spíše k vysoce vzdělaným osobám.

1.2.1. Charakteristika starších studentů

Mezi staršími studenty formálního vzdělávání nacházíme především osoby v mladší dospělosti a středním věku. Přibližně jedna desetina (11,5%) studujících byli dospělí ve věku mezi 23 a 26 lety, další čtvrtina (25,7%) těchto osob byla ve věku 27 až 30 let. Nejpočetnější je skupina třicátníků – mezi osobami, které se do vzdělávacího procesu zapojují po určité odmlce je přibližně 45,1% osob mezi 31 – 40 lety. Studenti starší 41 let představují 17,7% z celkového počtu starších studentů. Muži a ženy jsou zastoupeni v obdobné míře s velmi mírnou převahou ve prospěch žen.

Z hlediska pracovní činnosti převažují mezi staršími studenty pracující, těch je mezi znovu se zapojivšími do formálního vzdělávání 81,1%. Mezi pracujícími převažují zaměstnanci (70,1% ze všech starších studentů), následovaní podnikateli bez zaměstnanců (8,3%). Ve zbytku případů se jedná o podnikatele se zaměstnanci (2,2%) a nepracující (18,9%), mezi kterými převažují studenti, ženy na rodičovské dovolené či v domácnosti a nezaměstnaní.

Mezi ekonomicky aktivními pracujícími staršími studenty převažují pracovníci z oblasti veřejné správy (42,4%), zejména z odvětví obrany, vzdělávání a sociální péče, ve vyšší míře (14,9%) byl zastoupen též zpracovatelský průmysl. Charakterem zaměstnání převažují osoby, které zastávají nemanuální pozice (87,7% z ekonomicky aktivních starších studentů), s převahou osob v pozicích vyžadujících vysoce odbornou kvalifikaci (66% ze všech ekonomicky aktivních formálně se vzdělávajících starších studentů) – dle klasifikace CZ-ISCO se jedná zejména o zaměstnání řazená do třídy zákonodárců a řídicích pracovníků, specialistů a technických a odborných pracovníků.

S postavením v zaměstnání a vyšším dosaženým vzděláním souvisí i rozložení příjmu těchto osob – 74,5% z nich má příjem na úrovni pátého decilu či vyšší. Další sociodemografické charakteristiky, jako i zapojení do jiných forem vzdělávání (neformálního vzdělávání a informálního učení), ukazuje, v porovnání s referenční skupinou nestudujících, tabulka 1.1.

Podrobnější srovnání s referenční skupinou členěnou dle nejvyššího dosaženého vzdělání nedovoluje nízké zastoupení starších studentů ve výběrovém vzorku šetření. Při interpretaci tabulky je tedy nutné brát v úvahu nadprůměrné zastoupení osob s vyšším vzděláním mezi staršími studenty formálního vzdělávání.

Tabulka 1.1. Porovnání starších studentů s referenční skupinou nestudujících (23 – 60 let)

%

	nestudující 23 - 60 let	starší studenti
<i>podle pohlaví</i>		
muži	50,8	44,9
ženy	49,2	55,1
<i>podle stupeň urbanizace</i>		
hustě	29,3	45,4
středně	32,0	26,4
řídce	38,7	28,2
<i>podle příjmu domácnosti</i>		
mezi 1 - 5 decilem	49,1	25,4
mezi 5 - 10 decilem	50,9	74,8
<i>podle počtu ovládaných jazyků</i>		
žádný	30,4	2,6
jeden	40,4	37,9
dva	22,3	39,6
tři a více	6,9	19,8
<i>podle dle účasti v ostatních typech vzdělávání</i>		
v neformálním vzdělávání	37,5	45,4
pro pracovní účely	32,4	36,1
pro soukromé účely	7,8	15,9
v informálním učení	21,9	30,8
<i>podle kulturní účasti</i>		
účastnil se všech kulturních aktivit	32,7	56,8
neúčastnil se ničeho	20,5	4,8
<i>podle četby knih</i>		
nepřečetl žádnou knihu	34,7	10,6
přečetl 1 - 4 knihy	31,4	32,7
přečetl 5 a více knih	33,9	56,7

Pozn.: sloupcová procenta, 23 – 60 let. Pro podrobnější informace k neformálnímu vzdělávání viz kapitola 3, pro informace k informálnímu učení, kulturní účasti a čtenářství viz kapitola 5.

1.3. Podoba formálního vzdělávání

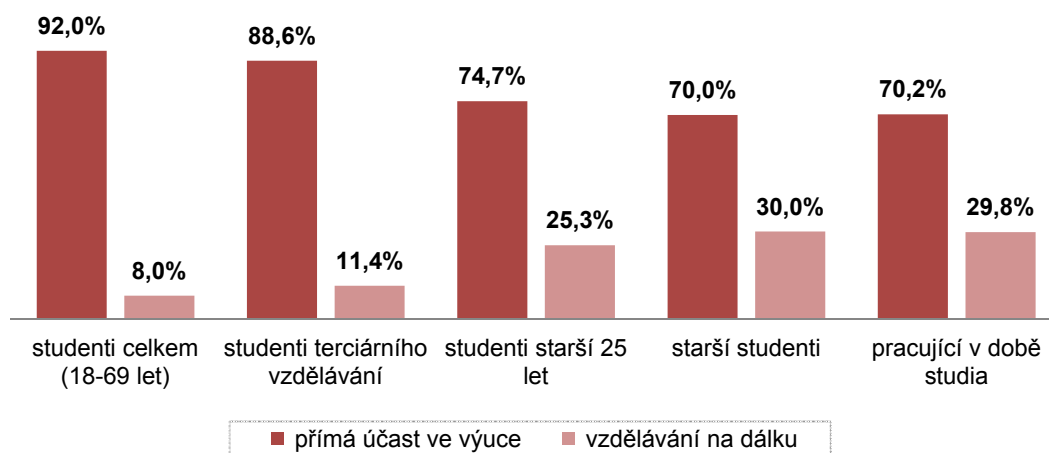
Jak shrnuje úvodní část této kapitoly, osobám, které se chtějí zapojit do formálního vzdělávacího procesu, se nabízí řada možností, jak tento zájem uskutečnit. Mimo běžného denního studia řada vzdělávacích institucí nabízí i nejrůznější formy distančního a dálkového vzdělávání. V rámci šetření AES byli respondenti dotazováni na to, zda jejich vzdělávání bylo vykonáváno přímou účastí ve výuce či probíhalo „na dálku“ - pomocí počítače (online či offline) či pomocí „tradičních“ tištěných materiálů (učebnic, skript). Vzdělávání „na dálku“ bylo přitom dle požadavků šetření definováno jako taková organizace studia, při níž jsou studenti s učitelem v kontaktu jiným způsobem, než tváří v tvář

(např. prostřednictvím emailu či telefonicky). V průběhu výuky (nikoli v rámci domácí přípravy či samostudia) je nejvíce času věnováno studiu ze specializovaných počítačových výukových programů, skript či jiných tištěných materiálů. Graf 1.6 udává přehled, nakolik je takto definované vzdělávání na dálku využíváno studenty formálního vzdělávání.

Zatímco u studentů prvotního vzdělávání jasně převažuje tradiční metoda výuky, tedy přímá účast ve výuce, starší studenti ve vyšších počtech (30%) využívají též možnosti dálkového vzdělávání. V rámci distančního vzdělávání u starších studentů stále převažuje vzdělávání “na dálku” pomocí tištěných materiálů (učebnic, skript), které využívá celkem 21% starších studentů, v 9% se však objevuje už i vzdělávání “na dálku” pomocí počítače a internetu. Tato možnost je ve větší míře využívána těmi studenty, kteří studují terciární stupně vzdělávání, což platí jak pro starší studenty, tak studující jako celek. Další varianty rozdělení studia dle jeho formy, zejména na denní a ostatní formy, je možné nalézt ve školských statistikách.

Účast ve formálním vzdělávání je časově značně náročná a mimo osobní motivace je z velké míry ovlivněna též vstřícností zaměstnavatele vůči zájemci o vzdělávání a podporou nejbližšího okolí. Je tedy zřejmé, že starší studenti preferují znovu-zapojení do formálního vzdělávání prostřednictvím takové organizace studia, která jim umožňuje sladit vzdělávání s prací a osobním životem. Většina z nich tedy jak na středoškolské, tak vysokoškolské úrovni studia využívá možnosti studovat v programech, které jsou těmto potřebám uzpůsobené.

Graf 1.6. Forma výuky ve formálním vzdělávání

Pozn.: studenti formálního vzdělávání 18 – 69 let

Preferenci takto orientovaných programů odpovídá i doba, kterou studenti tráví ve výuce (nezahrnuje domácí přípravu). V rámci středoškolského studia tráví mladší studenti ve školních lavicích průměrně 30 hodin týdně¹⁰. Průměrný počet vyučovacích hodin pro starší studenty je oproti tomu 13 hodin¹¹, přičemž průměrná hodnota je zde méně vypovídající, především díky vysokému rozptylu hodnot, který je způsoben variabilitou studovaných programů. Roli zde hraje jak forma studia (denní/distanční),

¹⁰ medián 32 hodin

¹¹ medián 8 hodin

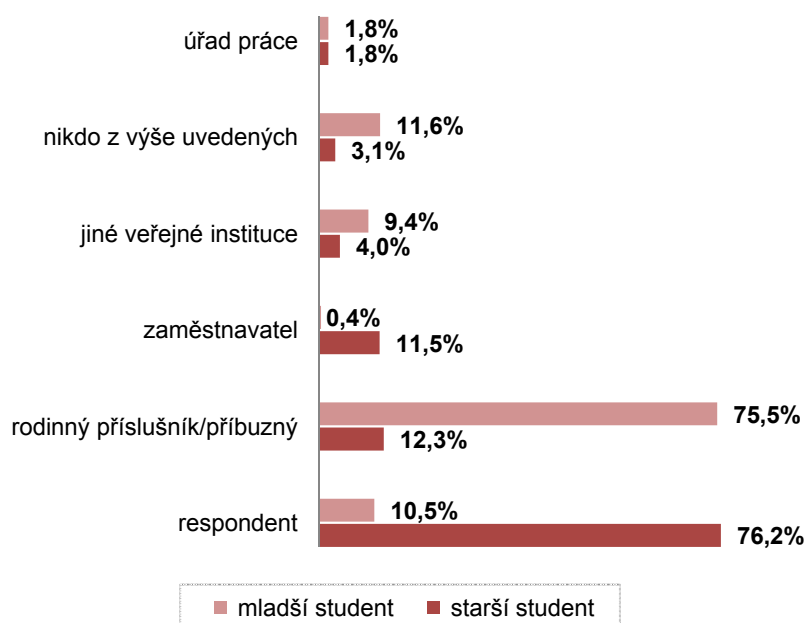
tak širše nabízených programů v kategorii středního vzdělávání (střední vzdělávání s výučním listem či s maturitou, pomaturitní studium, studium pro absolventy škol s výučním listem apod.).

Obdobné rozložení je patrné i u vysokoškolského vzdělávání – mladší studenti studují průměrně 26 hodin týdně¹², starší 12 hodin¹³.

Volba alternativních programů a nižší časové zapojení starších studentů do formálního vzdělávání je spojeno především s jejich (výše nastíněným) zapojením do pracovního života. Zatímco 92,7% mladších studentů v rámci prvotního vzdělávání při studiu nepracovala, u starších studentů to byla pouze necelá jedna pětina (18,9%), často se navíc v takovém případě jedná o osoby v domácnosti či na rodičovské dovolené. Ve vyšších věkových kategoriích se podíl nepracujících dále snižoval. Pro většinu starších studentů je tedy běžné a patrně i nutné spojit formální studium se zaměstnáním.

Více než polovina (56,2%) starších studentů pracujících při studiu se přitom formálnímu vzdělávání musela věnovat výhradně mimo pracovní dobu. Další třetina (29,7%) pak mohla alespoň malou část studia realizovat v rámci pracovní doby (odpověď „většinou mimo placenou pracovní dobu“).

Graf 1.7. Plátce nákladů spojených s formálním vzděláváním

Pozn.: studenti formálního vzdělávání 18 – 69 let, více možných odpovědí

14,1% starších studentů formálního vzdělávání se tohoto vzdělávání mohlo účastnit pouze či převážně během placené pracovní doby, mohli tedy počítat s vyšší podporou zaměstnavatele¹⁴. V takových případech se nejčastěji jednalo o osoby pracující ve zdravotnictví, školství či státní správě.

¹² medián 25 hodin

¹³ medián 8,4 hodin

¹⁴ Ochota zaměstnavatele k poskytování pracovních úlev během studia do značné míry souvisí s tím, zda si náklady spojené s těmito úlevami může zahrnout do nákladů. Tato možnost je dána v případě, že obsahové zaměření studia je jednak v souladu s činnostmi podniku a jednak v souladu s potřebami podniku. Pokud tato podmínka splněna není, zaměstnavatel může zaměstnance podpořit v jeho studiu, ale náklady spojené s poskytováním pracovních úlev musí hradit ze svého zisku. Rozsah pracovních úlev, tedy pracovního volna, za které zaměstnanci přísluší náhrada mzdy

Zdravotnictví a školství byly současně oblastmi, v jejichž rámci se zaměstnavatelé nejčastěji podíleli na financování nákladů spojených se studiem starších studentů. Ve většině případů zde platí, že pokud se zaměstnanec mohl alespoň částečně účastnit studia v pracovní době, zaměstnavatel mu přispíval na náklady spojené se studiem (školné, zápisné, poplatky za zkoušky, výdaje za učebnice či technické prostředky nutné ke studiu).

Míry participace zaměstnavatelů na vzdělávání zaměstnanců příliš nemění na faktu, že financování formálního vzdělávání zůstává, jak ukazuje graf 1.7, v naprosté většině případů u všech věkových skupin soukromou záležitostí vzdělávajících se osob a jejich rodin.

Mladší a starší studenti se také odlišují částkami, které za studium oni sami či jejich rodinní příslušníci a příbuzní vynakládají. Mladší studenti za 12 měsíců středoškolského studia vynaložili průměrně 6 402 Kč¹⁵, starší 10 859 Kč¹⁶. Rok vysokoškolského studia, které je charakteristické vyššími náklady pak mladší studenty stál průměrně 16 909 Kč¹⁷, zatímco starší o necelé dva tisíce více – 18 780 Kč¹⁸. Podrobnější rozložení hodnot nabízí tabulka 1.2.

Tabulka 1.2. Investice do vzdělávání dle úrovně studia a věku studentů

	sekundární		terciární		%
	mladší studenti	starší studenti	mladší studenti	starší studenti	
do 2000 Kč	40,7	34,0	16,1	20,0	
2 001 - 5 000 Kč	28,1	6,4	26,7	15,4	
5 001 - 10 000 Kč	14,8	17,0	16,4	13,1	
10 001 - 20 000 Kč	11,1	29,8	17,2	23,1	
20 001 Kč a více	5,2	12,8	23,6	28,5	

Pozn.: sloupcová procenta, 18 – 69 let. Kategorie mladší studenti sekundárního vzdělávání zahrnuje pouze studenty starší 18 let. Upozornění na nízký počet pozorování v kategorii starší studenti sekundárního vzdělávání.

Průměrné hodnoty jsou v tomto případě značně ovlivněné vysokým rozptylem naměřených hodnot v jednotlivých kategoriích. Je pravděpodobné, že se náklady na studium významně liší v souvislosti s vynaloženými poplatky popř. s preferencemi soukromých či veřejných vzdělávacích institucí. Z dat MŠMT¹⁹ vyplývá, že v absolutních počtech preferují mladší i starší studenti pro své vzdělávání veřejné školství. Například z dat týkajících se bakalářského studia v roce 2011 plyne, že 67% studentů bakalářského studia starších 26 let studovalo v roce 2011 na veřejných vysokých školách. Na bakalářské studium na soukromých vysokých školách tak připadá 33% starších studentů. Pokud se ovšem podíváme na zastoupení studentů starších 26 let na všech studentech bakalářského studia veřejných a soukromých vysokých škol, je z dat patrné, že na soukromých školách jsou starší studenti zastoupeni ve vyšší míře. Na veřejných vysokých školách představují starší studenti bakalářského studia 18% všech studentů

nebo platu ve výši průměrného výdělku, určuje zákoník práce (§232), kolektivní smlouva a dohoda se zaměstnancem.

¹⁵ medián 3 000 Kč

¹⁶ medián 10 000 Kč

¹⁷ medián 8 000 Kč

¹⁸ medián 12 000 Kč

¹⁹ MŠMT – výkonové ukazatele VŠ v ČR, tab. F24, dopočty ČSÚ (http://dsia.uiv.cz/vystupy/vu_vs_f2.html)

bakalářského studia, na soukromých je jich starších 26 let již celých 43%. Obdobná situace je u navazujícího magisterského studia. Podíl studentů starších 28 let na všech studentech navazujícího magisterského studia je zde na veřejných vysokých školách 18%, zatímco na soukromých 49%.

1.4. Motivace k formálnímu vzdělávání

Z pohledu stupně formálního vzdělávání a věku studentů (resp. prvotního a dalšího vzdělávání) je možné nahlédnout též důvody, ze kterých se jedinci do formálního vzdělávání zapojují. Mimo již zmíněné motivace zvýšení nejvyššího dosaženého vzdělání se nabízí i řada dalších důvodů, pro které se jedinci mohou účastnit formálního vzdělávání. Základní přehled motivací ke studiu a podíl studentů, kteří uvedli, že byl tento důvod pro jejich účast ve vzdělávání důležitý, nabízí graf 1.8.

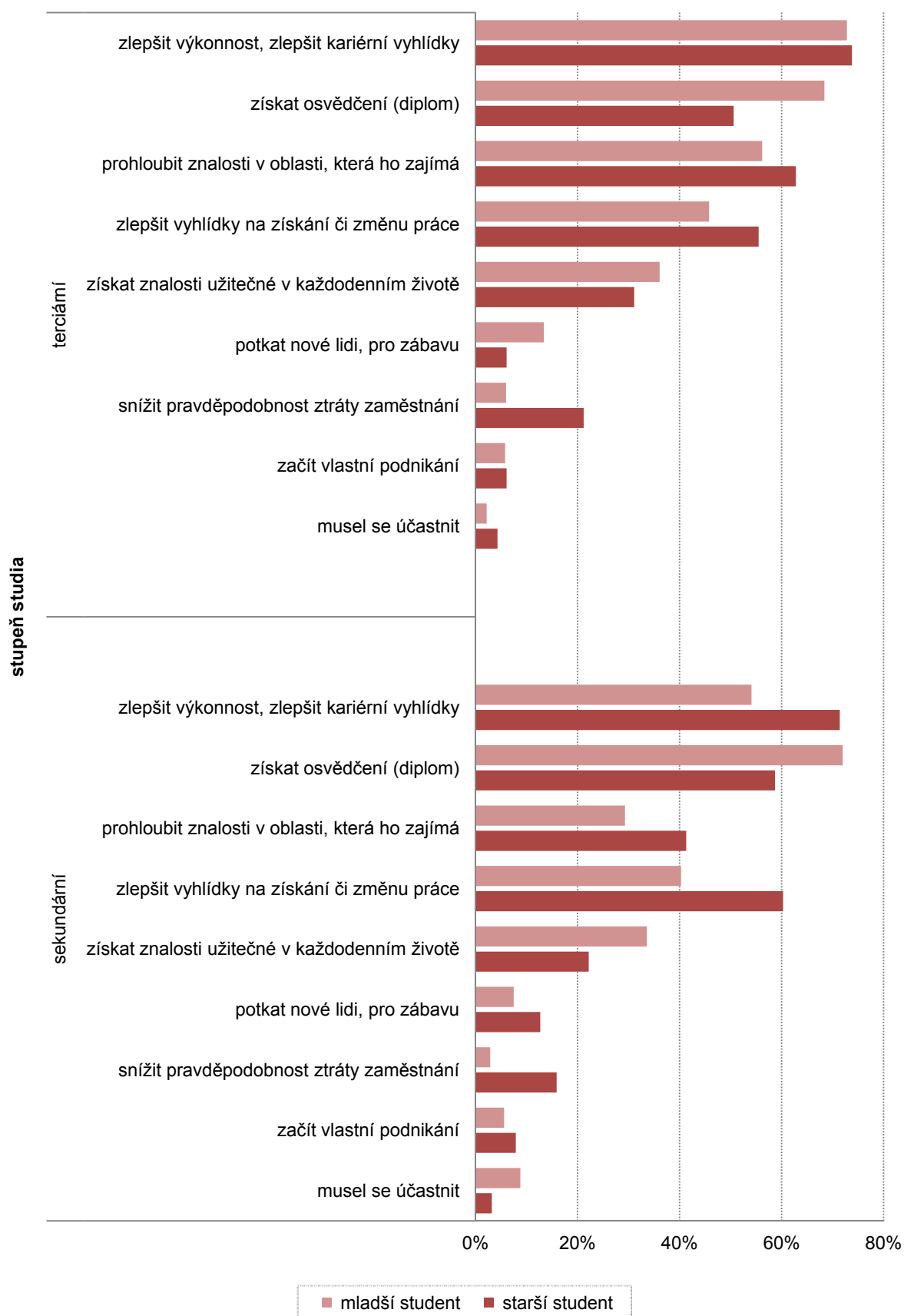
Starší studenti, srovnáme-li je s mladšími, častěji uvádějí důvody, které přímo souvisejí s orientací na trh práce (zejména „*zlepšit vyhlídky na získání nebo změnu práce*“, „*snižit pravděpodobnost ztráty zaměstnání*“, „*zlepšit výkonnost/ zlepšit své kariérní vyhlídky*“), případně zájmem o studovaný obor („*prohloubit své znalosti/dovednosti v oblasti, která mně zajímá*“). Studenti prvotního vzdělávání, patrně v souvislosti s věkem a nižší orientací na trh práce, volili častěji obecnější nabídky odpovědí vztahující se k trhu práce (zejména „*získat osvědčení (výuční list, vysvědčení o maturitní zkoušce, diplom...)*“) či varianty odpovědí reflektující obecné využití znalostí ze studia („*získat znalosti či dovednosti užitečné v mém každodenním životě*“).

Přestože naprostá většina starších i mladších studentů (97,1%) uvádí, že byla se vzděláním a výukou, které se jim v rámci formálního vzdělávání dostalo, spokojena, hodnocení využitelnosti (či možné budoucí využitelnosti) dovedností a znalostí získaných při studiu²⁰ je v odpovědích diferencovanější. Přibližně třetina všech studentů (33,6%) očekává vysoké využití nabytých poznatků. Další 44,6% hodnotí obsah studia z hlediska (budoucí) využitelnosti též spíše kladně. 13,8% všech studentů formálního vzdělávání však uvádí pouze malou využitelnost získaných poznatků a dovedností, zatímco 8% nepředpokládá vůbec žádné využití.

---

²⁰ Otázka „*Nakolik jste využil (nebo očekáváte využít) dovednosti a znalosti získané během tohoto vzdělávání?*“

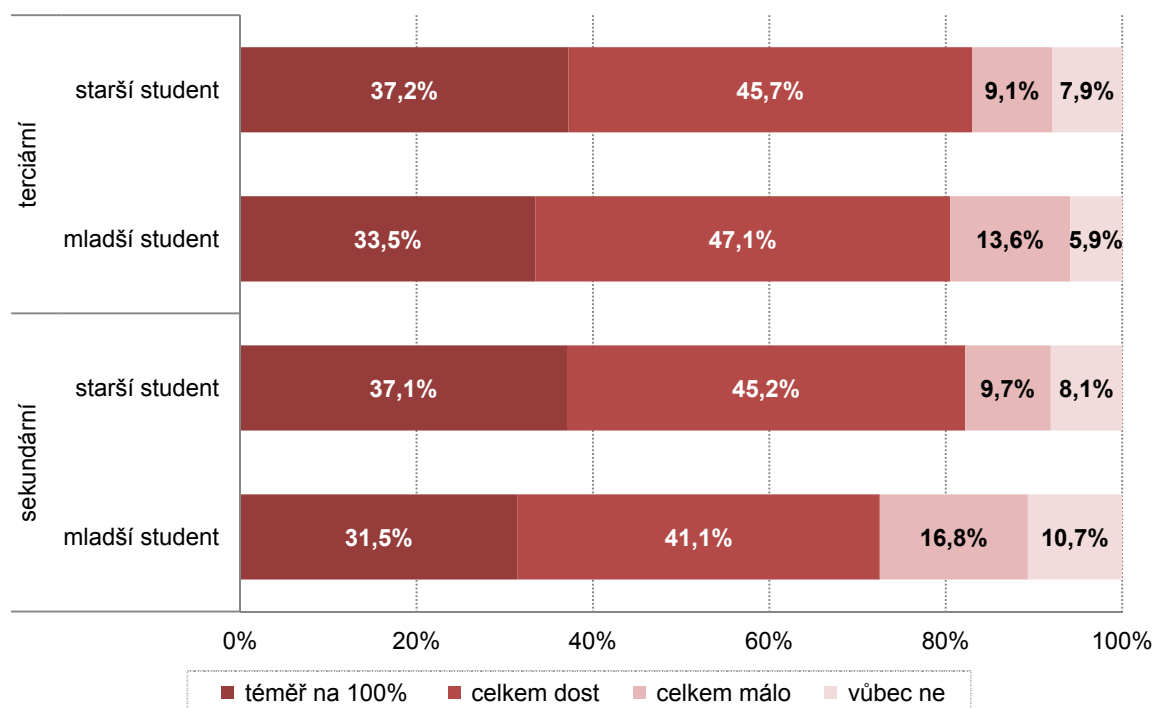
Graf 1.8. Důvody účasti ve formálním vzdělávání dle stupně studia a typu studenta

Pozn.: více možných odpovědí, studenti formálního vzdělávání 18 – 69 let.

Rozdíl mezi staršími a mladšími studenty a studenty dle stupně studia je patrný zejména u prvotních (mladších) studentů sekundárního stupně formálního vzdělávání (jedná se pouze o studenty, kterým v době dotazování bylo minimálně 18 let), z nichž více než čtvrtina (27,5%) neočekává téměř žádné či pouze malé využití dovedností a znalostí získaných v rámci formálního vzdělávání.

Graf 1.9. (Očekávané) využití znalostí z formálního vzdělávání dle stupně studia a typu studenta

Pozn.: studenti formálního vzdělávání 18 – 69 let

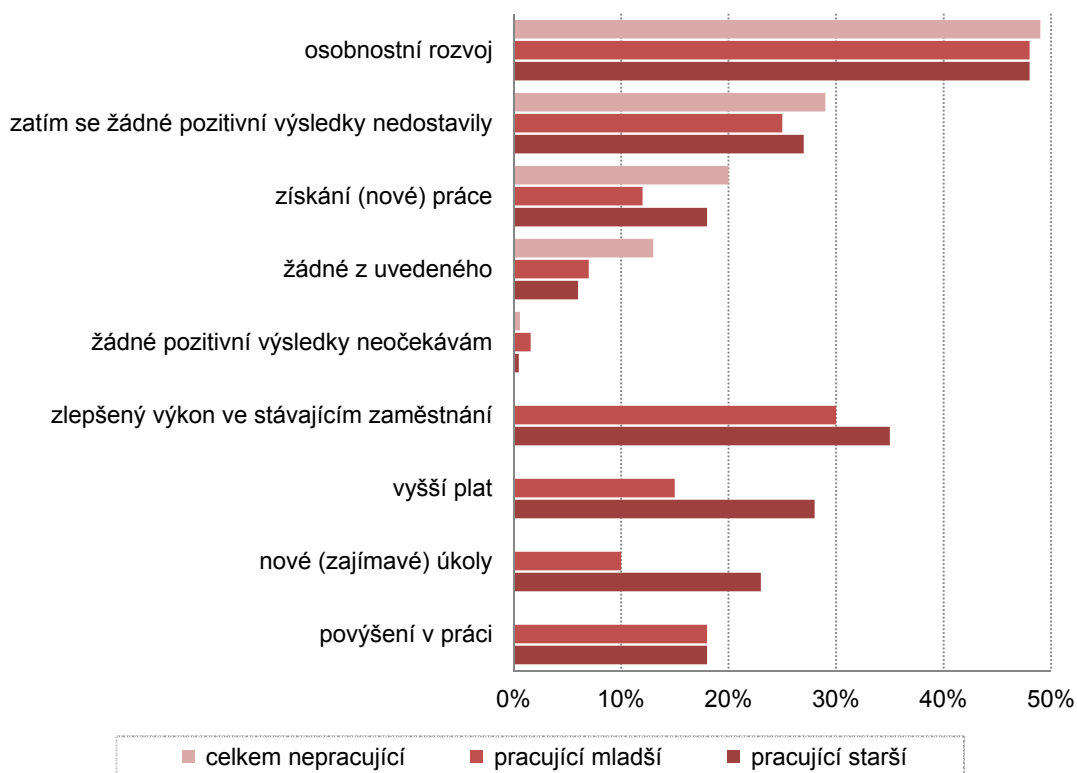
V souladu s nízkým přesvědčením o uplatnitelnosti svého studia v praxi uvádí 65% všech studentů, kteří očekávají malou či žádnou využitelnost, že studium jim doposud nepomohlo v žádné z oblastí, uvedených v grafu 1.10. Další 30% z nich však udává, že studium mělo pozitivní vliv alespoň na jejich osobnostní rozvoj (nabídka odpovědi „osobnostní rozvoj – zvýšení všeobecného přehledu, setkávání se zajímavými lidmi apod.“).

Na základě důvodů, uváděných jako motivace ke studiu je možné u těchto studentů uvažovat nižší zájem o studovaný obor. Studenti nepředpokládající využitelnost svého studia při zdůvodňování účasti ve formálním vzdělávání méně často volili možnost, že se vzdělávání účastní z důvodů prohloubení znalostí v oblasti, která je zajímavá či získání znalostí/dovedností užitečných v každodenním životě. Přesvědčení o nízké využitelnosti studia je však obdobně zastoupeno napříč sociodemografickými kategoriemi i studovanými obory a je tedy možné předpokládat, že pramení zejména z individuální situace a zkušenosti.

I u studentů formálního vzdělávání jako celku je právě osobnostní rozvoj nejčastěji uváděnou odpovědí na otázku, v jaké z oblastí studujícím pomohly dovednosti a znalosti, které získali v rámci svého

formálního vzdělávání. Více než čtvrtina (26,8%) respondentů však uvádí, že se zatím v souvislosti se studiem žádné pozitivní výsledky nedostavily.

Graf 1.10. Oblasti, ve kterých pomohly znalosti nabyté v rámci formálního vzdělávání dle typu studenta

Pozn.: studenti formálního vzdělávání 18 – 69 let, více možných odpovědí

Další pětina (20,2%) respondentů, kteří při studiu nepracovali, udává, že jim nabyté vzdělání pomohlo získat nové zaměstnání²¹. Při interpretaci těchto dvou odpovědí je však nutné připomenout, že velká část respondentů se nachází v procesu vzdělávání, jejich studium nebylo ukončeno a dále probíhá.

Osoby, které při studiu souběžně pracovaly (při studiu pracovalo 7,3% mladších a 81,1% starších studentů), byly dále dotazovány na to, zda mělo jejich studium nějaký přínos ve stávajícím zaměstnání. V souvislosti s formálním vzděláváním udává přibližně třetina pracujících studentů zlepšený výkon v zaměstnání, necelá pětina povýšení. Starší studenti navíc častěji uvádějí, že jim byl (také) díky studiu zvýšen plat a nabídnuty nové (zajímavé) náplně pracovní činnosti.

²¹ Tuto možnost zvolilo též 20% všech starších studentů.

I. Formální vzdělávání – Tabulková příloha

I.I. Účast ve formálním vzdělávání dle věku a stupně studia

%

	18 - 69 let			25 - 64 let		
	celkem	v tom vzdělávání		celkem	v tom vzdělávání	
		sekundární	terciární		sekundární	terciární
celkem	10,3	4,3	6,0	3,7	0,7	3,0
<i>podle pohlaví</i>						
muži	10,2	4,8	5,4	3,5	0,6	2,9
ženy	10,5	3,8	6,6	3,9	0,8	3,0
<i>podle věku</i>						
18-24	60,1	30,2	29,7	x	x	x
25-34	9,2	1,2	8,0	9,2	1,2	8,0
35-44	3,4	1,3	2,1	3,4	1,3	2,1
45-54	1,0	< 0,1	1,0	1,0	< 0,1	1,0
55-64	0,4	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2
65-69	< 0,1	< 0,1	< 0,1	x	x	x
<i>podle vzdělání</i>						
základní	20,7	20,5	0,0	0,1	< 0,1	0,0
střední bez maturity	2,3	2,3	0,0	0,9	0,9	0,0
střední s maturitou	13,4	2,6	10,9	4,3	0,9	3,3
vyšší odborné a vysokoškolské	13,3	0,1	13,3	10,3	0,1	10,2
<i>podle ekonomického postavení</i>						
pracující	4,3	1,2	3,1	3,5	0,8	2,7
nezaměstnaný	9,4	5,5	3,9	4,0	0,7	3,2
student	96,0	44,1	51,4	93,1	3,4	89,7
důchodce	< 0,1	< 0,1	< 0,1	< 0,1	< 0,1	< 0,1
v invalidním důchodu na rodičovské dovolené/v domácnosti	0,3	< 0,1	< 0,1	< 0,1	< 0,1	< 0,1
4,0	1,4	2,6	3,8	1,3	2,5	
<i>podle stupně urbanizace</i>						
hustě osídlená oblast	11,5	3,4	8,1	5,5	0,8	4,7
středně osídlená oblast	9,7	4,4	5,4	2,9	0,8	2,1
řídce osídlená oblast	10,0	4,9	5,0	2,9	0,5	2,3
<i>podle účasti v</i>						
neformálním vzdělávání	10,7	4,3	6,5	4,4	0,8	3,6
informálním učení	10,8	3,3	7,5	4,9	0,6	2,6
<i>podle rodinného stavu</i>						
má děti do 25 let	2,8	0,9	2,0	2,9	0,9	2,0
nemá děti do 25 let	14,8	6,3	8,4	4,3	0,6	3,8

Pozn.: řádková procenta, sekundární stupeň vzdělávání zahrnuje vzdělávací programy úrovně ISCED 3 a ISCED 4, terciární stupeň vzdělávání zahrnuje vzdělávací programy úrovně ISCED 5 a ISCED 6.

I.II. Charakteristika studentů formálního vzdělávání celkem a dle typu studenta

%

	studenti				
	celkem	18 - 24 let	25 - 64 let	mladší	starší
v tom					
<i>podle pohlaví</i>					
muži	49,6	50,5	47,1	50,8	44,9
ženy	50,4	49,5	52,9	49,2	55,1
<i>podle věku</i>					
18-24	71,9	100,0	x	90,8	2,6
25-34	18,8	x	66,9	9,2	54,2
35-44	6,9	x	24,7	0,0	32,2
45-54	1,7	x	6,1	0,0	7,9
55-64	0,7	x	2,4	0,0	3,1
65-69	< 0,1	x	x	0,0	< 0,1
<i>podle vzdělání</i>					
základní	24,5	34,0	0,3	31,1	0,4
střední bez maturity	8,1	7,5	9,5	6,4	14,2
střední s maturitou	47,1	49,5	40,9	48,0	43,4
vyšší odborné a vysokoškolské	20,3	9,0	49,3	14,5	42,0
<i>podle ekonomického postavení</i>					
pracující	26,0	8,5	70,4	10,7	81,1
nezaměstnaný	4,6	4,4	5,4	4,9	3,9
student	67,4	86,8	18,2	84,0	7,5
důchodce	< 0,1	0,1	< 0,1	< 0,1	< 0,1
v invalidním důchodu	0,1	< 0,1	< 0,1	0,3	< 0,1
na rodičovské dovolené/v domácnosti	1,9	0,3	6,1	0,6	7,5
<i>podle stupně urbanizace</i>					
hustě osídlená oblast	33,0	28,3	44,6	29,5	45,4
středně osídlená oblast	30,0	31,9	25,3	31,0	26,4
řídce osídlená oblast	37,0	39,8	30,1	39,5	28,2
<i>podle účasti v</i>					
neformálním vzdělávání	33,3	30,0	41,9	30,1	45,4
informálním učení	22,2	19,3	29,7	19,7	30,8
<i>podle rodinného stavu</i>					
má děti do 25 let	10,3	< 0,1	36,5	0,1	47,1
nemá děti do 25 let	89,7	99,9	63,5	99,9	52,9

Pozn.: z účastníků formálního vzdělávání 18 – 69 let, sloupcová procenta.

I. III. Stupeň studovaného formálního vzdělávání celkem a dle typu studenta

%

	studenti				
	celkem	18 - 24 let	25 - 64 let	mladší	starší
střední (sekundární)	41,7	50,5	19,3	45,6	27,7
vyšší odborné, vysokoškolské bakalářské	27,2	27,4	26,7	25,9	31,7
vysokoškolské magisterské	27,9	22,1	42,9	28,5	25,9
doktorské	3,2	< 0,1	11,1	x	14,7

Pozn.: z účastníků formálního vzdělávání 18 – 69 let, sloupcová procenta.

I. IV. Kdy probíhalo formální vzdělávání celkem a dle typu studenta

%

	studenti				
	celkem	18 - 24 let	25 - 64 let	mladší	starší
pouze či převážně během placené pracovní doby	3,0	0,7	8,9	0,7	11,4
většinou mimo placenou pracovní dobu	6,8	1,6	20,2	2,1	24,1
pouze mimo placenou pracovní dobu	13,4	3,5	38,9	4,5	45,6
nepracoval v tu dobu	76,7	94,3	32,0	92,7	18,9

Pozn.: z účastníků formálního vzdělávání 18 – 69 let, sloupcová procenta.

I. V. Plátce nákladů na formální vzdělávání celkem a dle typu studenta

%

	studenti				
	celkem	18 - 24 let	25 - 64 let	mladší	starší
zaměstnavatel (stávající či budoucí)	2,8	0,3	9,1	0,4	11,5
úřad práce	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8
veřejné instituce (jiné než úřad práce)	8,3	9,6	4,8	9,4	4,0
rodinný příslušník	61,9	76,7	24,0	75,5	12,3
respondent sám	25,0	8,0	68,0	11,0	76,0
nikdo z výše uvedených	9,8	11,9	4,4	11,6	3,1

Pozn.: z účastníků formálního vzdělávání 18 – 69 let, sloupcová procenta, více možných odpovědí.

I. VI. Výše nákladů na formální vzdělávání celkem a dle typu studenta

%

	studenti				
	celkem	18 - 24 let	25 - 64 let	mladší	starší
do 2 000 Kč	26,0	27,1	23,2	26,7	23,6
2 001 - 5 000 Kč	24,4	28,3	14,3	27,5	13,5
5 001 - 10 000 Kč	15,3	15,4	15,2	15,7	14,0
10 001 - 20 000 Kč	16,8	14,7	22,3	14,5	24,7
20 001 Kč a více	17,5	14,5	25,0	15,7	24,2

Pozn.: z účastníků formálního vzdělávání 18 – 69 let, sloupcová procenta.

I. VII. Důvody účasti ve formálním vzdělávání celkem a dle typu studenta

%

	studenti				
	celkem	18 – 24 let	25 – 64 let	mladší	starší
získat osvědčení (diplom)	66,2	71,0	54,0	70,0	52,4
zlepšit výkonnost/kariérní vyhlídky	66,1	62,6	75,1	64,2	73,1
prohloubit znalosti v oblasti, která ho zajímá	46,8	43,3	55,5	44,1	56,8
zlepšit vyhlídky na získání či změnu práce	46,1	42,7	54,8	43,2	56,8
získat znalosti užitečné v každodenním životě	33,6	35,0	30,2	35,1	28,2
potkat nové lidi/pro zábavu	10,1	10,9	8,2	10,8	7,9
snížit pravděpodobnost ztráty zaměstnání	7,9	4,7	16,1	4,6	19,8
začít své vlastní podnikání	5,8	5,7	6,2	5,7	6,6
musel se účastnit	5,0	5,6	3,5	5,3	4,0

Pozn.: z účastníků formálního vzdělávání 18 – 69 let, sloupcová procenta, více možných odpovědí.

I. VIII. (Očekávané) využití znalostí z formálního vzdělávání celkem a dle typu studenta

%

	studenti				
	celkem	18 - 24 let	25 – 64 let	mladší	starší
téměř na 100%	33,6	32,8	35,4	32,5	37,4
celkem dost	44,6	44,8	44,3	44,4	45,4
celkem málo	13,8	14,3	12,5	15,0	9,3
vůbec ne	8,0	8,1	7,8	8,1	7,9

Pozn.: z účastníků formálního vzdělávání 18 – 69 let, sloupcová procenta.